Nuriddin Xoshimov
"Hidoya" o'rta maxsus islom ta'lim muassasasi o'qituvchisi

TASAVVUF PEDAGOGIKASIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM METODLARINING FALSAFIY VA PSIXOLOGIK ASOSLARI

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16883026

Annotatsiya. Maqolada tasavvuf pedagogikasining falsafiy va psixologik asoslari hamda ularni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlari bilan integratsiya qilish masalasi yoritilgan. Tasavvuf pedagogikasining markazida turgan "komil inson" konsepsiyasi, ma'rifat, tarbiya va murshidlik tamoyillari zamonaviy ta'limning individual yondashuv, kompetensiyaviy rivojlanish, refleksiya va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish kabi metodlari bilan uyg'un holda tahlil qilingan. Psixologik asoslar sifatida nafsni idora qilish, muhaseba va tafakkur, murshid-murid munosabati, zikr va meditatsiya amaliyotlarining shaxsning emotsional intellekti, o'zini boshqarish qobiliyati va ruhiy barqarorligini rivojlantirishdagi ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlarining tasavvufiy qadriyatlar bilan uyg'unlashuvi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mas'uliyat, ma'naviy qadriyatlarga hurmat, milliy va diniy merosga sodiqlik, ijtimoiy hamkorlik, bag'rikenglik va mehr-shafqat kabi umuminsoniy fazilatlarni shakllantirishi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tasavvuf pedagogikasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, falsafiy asoslar, psixologik asoslar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, integratsiya

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ichki imkoniyatlarini ochish va ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashishiga ko'maklashishdir. Shu nuqtai nazardan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi zamonaviy pedagogikaning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Bu yondashuv o'quvchi shaxsini markazga qo'ygan holda, uning ehtiyojlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va individual rivojlanish sur'atlarini inobatga olishga asoslanadi.

Tasavvuf pedagogikasi asrlar davomida insonni ma'naviy-axloqiy va ruhiy jihatdan kamol toptirishga qaratilgan boy nazariy va amaliy tajribani to'plagan. Uning falsafiy asosida insonni "komil inson" darajasiga yetkazish, psixologik asosida esa qalb va ong uyg'unligini ta'minlash, ichki muvozanatni shakllantirish g'oyalari yotadi. Tasavvufdagi murshid-murid an'anasi, nafsni poklash, sabr-toqat, tafakkur va muhaseba kabi metodlar shaxsning ichki dunyosini rivojlantirishda, o'z-o'zini anglash va boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy shaxsga yo'naltirilgan ta'lim prinsiplari bilan tasavvuf pedagogikasining tarbiyaviy tajribasini uyg'unlashtirish o'quvchining nafaqat bilim darajasini, balki uning ma'naviy-axloqiy qiyofasini ham yuksaltirish imkonini beradi. Shu bois, tasavvuf pedagogikasida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlarining falsafiy va psixologik asoslarini o'rganish, ularni zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish bugungi kun ta'lim tizimi uchun dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Asosiy qism

Tasavvuf pedagogikasi mohiyatan insonni ruhiy va ma'naviy kamolot sari yetaklovchi yaxlit tarbiya tizimi bo'lib, uning markazida "komil inson" konsepsiyasi turadi. Bu konsepsiya shaxsni faqat tashqi xulq-atvor doirasida emas, balki qalb, niyat va tafakkur darajasida ham mukammallikka intilishga da'vat etadi; ya'ni bilim olish, o'zini anglash va o'zini tarbiyalash jarayonlari bir-birini to'ldiruvchi uzviy bosqichlar sifatida tushuniladi. Tasavvuf falsafasida ta'lim jarayoni uch tayanch g'oyaga suyanadi: birinchisi, ma'rifat bo'lib, u ilm va idrok orqali haqiqatni tanish, borliqni anglash va shaxsning kognitiv ufqlarini kengaytirishni

ko‘zlaydi; ikkinchisi, tarbiya bo‘lib, u nafsni poklash, xulqni go‘zallashtirish va odobni yuksaltirish orqali axloqiy o‘sishni ta’minlaydi; uchinchisi, tarbiyachi-ustoz (murshid) institutidirki, u shogirdga faqat bilim emas, balki hayotiy yo‘l-yo‘riq, ma’naviy yo‘nalish va amaliy hulq mezonlarini ham beradi. Shu tariqa, tasavvuf pedagogikasi shaxsning ichki dunyosi va kundalik amaliy xatti-harakatlari o‘rtasida izchil uyg‘unlik yaratib, ta’limni faqat bilimlar majmui emas, balki qadriyatlar, motivlar va maqsadlar tizimi sifatida talqin qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim falsafasi ham ayni ma’naviy-psixologik mantig‘ini davom ettiradi: unda o‘quvchi markaziy sub’ekt sifatida qaraladi, uning ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish sur’atlari individual yondashuv asosida qo‘llab-quvvatlanadi. Tasavvufiy yondashuv bu modelni chuqurlashtirib, o‘quvchi shaxsini faqat kognitiv natijalar orqali emas, balki qalbiy holat, niyat pokligi, ichki intizom va refleksiv tafakkur mezonlari orqali ham baholashni taklif etadi. Natijada, ma’rifat (bilim va idrok), tarbiya (axloqiy kamolot) va murshidlik (mentorlik) o‘zaro bog‘langan holda shaxsning kognitiv, affektiv va irodaviy qirralarini bir vaqtning o‘zida rivojlantiradi; bu esa ta’lim jarayonini maqsadli, mazmunan boy va shaxsning butunligini ko‘zlagan integrativ tizimga aylantiradi.

Tasavvufiy tarbiyaning psixologik asoslari insonning ichki olamini chuqur o‘rganish, uning ruhiy ehtiyojlarini aniqlash va psixik rivojlanish bosqichlarini izchil qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Bunda markaziy o‘rin tutuvchi tamoyillar shaxsning nafaqat axloqiy, balki psixologik yetukligini ta’minlashga xizmat qiladi. Avvalo, nafsni idora qilish jarayoni insonning hissiyot va istaklarini nazorat ostida ushlash, shu orqali ruhiy muvozanatni mustahkamlash, o‘z-o‘zini boshqarish va emotsional barqarorlikni rivojlantirish imkonini beradi. Muhaseba va tafakkur esa o‘z xatti-harakatlarini muntazam tahlil qilish, ichki kechinmalarni anglash va kelajak faoliyati uchun maqsadli reja tuzish imkonini beruvchi refleksiv faoliyat bo‘lib, zamonaviy psixologiyada bu jarayon refleksiya konsepsiyasiga mos keladi.

Shuningdek, murshid-murid munosabati psixologik jihatdan mentorlik va kouçing tizimiga yaqin bo‘lib, shaxsning o‘sishiga, motivatsiyasining kuchayishiga va ma’naviy-psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining shakllanishiga yordam beradi. Zikr va meditatsiya amaliyotlari esa ongni tinchlantirish, diqqatni jamlash, stressni kamaytirish va ichki barqarorlikni oshirishning samarali vositalari sifatida xizmat qiladi. Ushbu tamoyillar majmui shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning psixologik komponentlari – motivatsiya, o‘z-o‘zini anglash, emotsional intellekt hamda o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga asos yaratadi, natijada shaxsning ruhiy, axloqiy va intellektual jihatdan uyg‘un kamol topishini ta’minlaydi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari tasavvuf pedagogikasida shogirdning individual qobiliyati, xarakteri va ehtiyojlariga mos ravishda shakllantirilgan tarbiyaviy jarayonlar orqali amalga oshiriladi. Bunda individual yondashuv har bir shaxsning ichki imkoniyatlarini ochish, uning shaxsiy rivojlanish sur’atlarini inobatga olish va o‘ziga xos tarbiyaviy yo‘l tanlashni nazarda tutadi. Dialog va suhbat metodlari ustoz va shogird o‘rtasida ma’rifiy, ma’naviy hamda psixologik muloqotni yo‘lga qo‘yib, bilim va tajribani bevosita hayotiy muloqot jarayonida singdiradi. Amaliy-tarbiyaviy topshiriqlar – xayriya ishlari, xizmat ko‘rsatish, jamoaga foydali faoliyatlar – shaxsning nafaqat bilimini, balki amaliy hayotiy ko‘nikmalarini va ijtimoiy mas’uliyatini mustahkamlaydi.

Bundan tashqari, refleksiv mashg‘ulotlar muhaseba, tafakkur va yozma tahlil orqali o‘z-o‘zini baholash, shaxsiy kamchilik va yutuqlarini anglash, ichki intizomni kuchaytirishga yordam beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish esa tasavvufiy manbalarni elektron platformalarda o‘rganish, ma’naviy-axloqiy mavzudagi onlayn suhbat va seminarlar orqali zamonaviy pedagogika bilan uyg‘unlashgan holda tatbiq etishga imkon beradi. Ushbu metodlar natijasida

shaxsning bilim darajasi, axloqiy fazilatlari, ijtimoiy faolligi va ruhiy barqarorligi izchil rivojlanadi, bu esa uni barkamol inson sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Tasavvuf pedagogikasi va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim metodlarining uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanilishi o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday integratsiya natijasida, avvalo, ularda mustaqil fikrlash va qabul qilinadigan qarorlar uchun mas’uliyatni chuqur his etish ko‘nikmalari shakllanadi. Shu bilan birga, ma’naviy qadriyatlarga bo‘lgan hurmat yanada kuchayadi, milliy va diniy merosga sodiqlik ortadi. Ruhiy barqarorlik, sabr-toqat va o‘zini boshqarish qobiliyatlari mustahkamlanib, shaxsning ichki intizomi va psixologik barqarorligi yuksaladi. Bundan tashqari, ijtimoiy hamkorlik, bag‘rikenglik, mehr-shafqat kabi umuminsoniy fazilatlar yanada rivojlanib, o‘quvchilar jamiyatda faol, mas’uliyatli va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tasavvuf pedagogikasini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari bilan integratsiya qilish zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma’naviy-axloqiy, ruhiy va ijtimoiy barkamolligini ta’minlash uchun samarali pedagogik model bo‘lib xizmat qiladi. Tasavvufning falsafiy asoslari — “komil inson” konsepsiyasi, ma’rifat, tarbiya va murshidlik tamoyillari — shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv bilan uyg‘unlashganda, o‘quvchida mustaqil fikrlash, o‘z qarorlarini mas’uliyat bilan qabul qilish, ichki intizom va ruhiy barqarorlik kabi sifatlar shakllanadi. Psixologik asoslar — nafsni idora qilish, muhaseba va tafakkur, murshid-murid munosabati, zikr va meditatsiya — shaxsning o‘z-o‘zini anglash, emotsional intellekt va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim metodlari — individual yondashuv, dialog, amaliy topshiriqlar, refleksiya va AKT vositalaridan foydalanish — tasavvufiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashganda o‘quvchilarning axloqiy fazilatlarini, ijtimoiy faolligini va milliy-diniy merosga sodiqligini mustahkamlaydi. Natijada, bu integratsiya modeli yosh avlodni ilmli, ma’naviy yetuk, ijtimoiy mas’uliyatli va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axunova G.N., Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. / B.Yu.Xodiyev tahriri ostida. - T.: “Iqtisodiyot”, 2009.

2. Indiaminov N. va b. Ta’lim samaradorligini oshirishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim. Ta’lim texnologiyalari. 2014.

3. Kestle, F.: Einführung in die Didaktik des Geographieunterrichts. Wiesbaden: Klinkhardt. 2002.

4. Reich K.: Konstruktivistische Didaktik. Lehr-und Studienbuch mit Methodenpool. 4.Auflage. Weinheim: Beltz Verlag. 2008.

5. Buxoriy Sadriddin Salim. Bahouddin Naqshband yoki yetti pir. Buxoro. 2006. - B. 14.

6. Voxidov R., Maxmudov M, Azimov Yu. Ulug‘ Xojaning ibrat va hikmatlari. Pedagogik mahorat, 2005. 1-son. -B.

7. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tasavvuf haqida tasavvur. Toshkent. Hilol, 2019. - B 8.